

Dilsel Manzara: Teoriler, Yöntemler, Örnek Çalışmalar

Linguistic Landscape: Theories, Methods, Case Studies

Ebru Cırık*

Öz

Kamusal alanda üzerinde yazı ve görsel bulunan işaretler, bilim adamlarının yanında dil ve kültüre meraklı geniş bir kesimin de ilgisini çeker. Konuya odaklanan yayınların önemli bir kısmı tepkiseldir. Ancak 2000’li yıllardan sonra kamusal alandaki yazılı işaretleri belli teori ve yöntemler çerçevesinde incelemeye çalışan yeni bir araştırma alanı ortaya çıkar. İngilizce kaynaklarda *linguistic landscape* olarak da yaygınlaşan bu alanı Türkçede *dilsel manzara* ya da *dilsel* görünüm terimleri ile karşılayabiliriz.

Dilsel manzara araştırmaları, toplum dilbiliminin bir alt disiplindir. Kamusal alanda üzerinde yazı ve görsel bulunan işaretlere odaklanır, farklı disiplinlerle iş birliği yaparak hızlı bir gelişme gösterir, ancak teorik gelişmeler Türkiye’deki araştırmalara yansımaz. Bu yazıda önce kısaca dilsel manzara alanının kapsamı ve tanımı verilecektir. Daha sonra dilsel manzara araştırmalarındaki teoriler ve yöntemler örnekler üzerinden incelenecek, alanının disiplinler arası karakteri ve gelişimi vurgulanmaya çalışılacaktır. Böylece Türkiye’de alanda görülen teori ve yöntem açığının giderilmesine katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Geliş tarihi (Received): 28-08-2024 Kabul tarihi (Accepted): 16-01-2025

*PhD., Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı. Ankara-Türkiye/ Hacettepe University Department of Turkish Language and Literature Department of Turkish Language. ebrucirik@hacettepe.edu.tr. ORCID ID: 0009-0008-4215-5955

Farklı disiplinlerin bulgu ve teorilerini kapsayıcı bir çerçeve içinde formüle etme girişimleri, dilsel manzara araştırmalarının belirgin özellikleri arasındadır. Alanla ilgili literatür; yeni teoriler, fikirler, yaklaşımlar ve yöntem tartışmalarıyla sürekli genişlemektedir. Araştırmacılar; dilsel manzara çalışmalarında etnografya, antropoloji ve uygulamalı dilbilim gibi farklı disiplinlerden yöntem ve tekniklerden yararlanır. Yayınlarda nitel ve nicel yöntemlerin daha fazla birlikte kullanılması dikkati çeker. Uygulamalı dilbilim, toplum dilbilim ve diğer disiplinlerdeki bilim insanları; istatistiksel yöntemler, etnografik araştırmalar, bağlam ve söylem analizi dahil olmak üzere çeşitli yöntemler kullanılır. Veri toplama araçları arasında dijital fotoğraflar, videolar, ses kayıtları, yüz yüze görüşmeler, standartlaştırılmış anketler ve katılımcı gözlem yer alır. Farklı analitik tekniklerden de kapsamlı bir şekilde yararlanılır. Dilsel manzara araştırmaları yöntemleriyle ilgili tartışmalar ise genellikle veri analizine odaklanır.

Anahtar sözcükler: *dilsel manzara, çok dillilik, dil politikaları, süper çeşitlilik*

Abstract

Signs with scripts and images in the public sphere are of interest not only to scholars, but also to a wide range of societies interested in language and culture. Written signs on public spaces therefore a popular object of academic research and discussion. A significant part of what is written contains old-fashioned opinions. As public reactions play an important role in the formation of street signs, people's reactions to street signs are an interesting research topic. However, since the 2000s, a new field of research has emerged that attempts to examine the issue within the framework of certain theories and methods. This research topic, which has become widespread in English sources as a linguistic landscape (LL), can be referred to as *dilsel manzara* or *dilsel görünüm* in Turkish.

Linguistic landscape is a sub-discipline of sociolinguistics. It focuses on signs with writing and visuals in public spaces, and shows a rapid development by collaborating with different disciplines, but theoretical developments are not reflected in research in Turkey. This article briefly outlines the scope and definition of the field of linguistic landscape. It then examines the theories and methods of linguistic landscape research through examples and emphasizes the interdisciplinary nature and development of the field. In this way, an attempt is made to contribute to the elimination of the theoretical and methodological gap in the field in Turkey.

Attempts to formulate findings and theories from different disciplines within an overarching framework are among the hallmarks of linguistic landscape research. The literature in the field is constantly expanding with new theories, ideas, approaches and methodological debates. Researchers are applying innovative methods in the field by combining methods and techniques from different disciplines such as ethnography, anthropology and applied linguistics. It is noteworthy that qualitative and quantitative methods are increasingly used together in publications. Linguists in applied linguistics, sociolinguistics and other

disciplines use a variety of methods, including statistical methods, ethnographic research, context and discourse analysis. Data collection tools include digital photographs, videos, audio recordings, face-to-face interviews, standardized questionnaires and participant observation. Different analytical techniques are also extensively utilized. Discussions about the methods of linguistic landscape research often focus on data analysis.

Keywords: *linguistic landscapes, multilingualism, language policies, superdiversity*

Extended summary

In recent decades, a rapidly developing new discipline has emerged called *linguistic landscapes* (LL). Researchers from different disciplines such as sociolinguistics, applied linguistics, sociology, psychology, semiotics, media, advertising, and education examined from different perspectives written signs in neighborhoods, regions, main roads, shopping malls, and subway stations in various countries and cities. The common point of these studies is that they focus on texts and visuals in public spaces. Some researchers have evaluated the similarities and differences between linguistic and social processes in terms of LL by comparing places. As a result of waves of migration, many countries today face the reality of multilingualism and superdiversity. In addition to the economic benefits that immigrants bring to societies in which they live, interactions emerge in various areas, including language. Another reality in our age is consumerism. LL studies investigate the relationship between language and consumer societies, and the role of language in the marketplace. In summary, this study introduces research methods from different scientific perspectives to understand the dynamic characteristics and rapid development of LL.

The LL is a discipline whose boundaries are constantly expanding. There are different definitions of the concept of LL, but they generally complement each other. Gorter, who uses the definitions of “the use of written language in the public sphere” and “multilingual urban landscape” for LL, emphasizes the difficulty of drawing a definitive outline of the scope of research (2006: 83). A number of LL researchers are expanding the boundaries of this field both conceptually and methodologically. Studies have been conducted in various areas, including gender-related issues, street writings, language diversity, multiculturalism, migration, ethnic restaurants and gastronomy, onomastics, and typography (Blackwood et al., Tufi and Amos, 2024). However, some researchers reject going beyond written texts, emphasizing that including everything within LL means losing its explanatory power (for discussions, see Gorter, 2023:7 ff.).

Researchers come to the field of LL with the theories, ideas, and methods of their own disciplines, and as a result, the scope, topics, theories, and methods of LL are diverse. In order to show how different disciplines come together in the field of LL, Ben-Rafael’s sociology, Gorter and Cenoz’s sociolinguistics and multilingualism; Scollon and Scollon’s applied linguistics, discourses and communication-oriented approaches and Blommaert and Maly’s ethnographic LL model are explained.

The broad theoretical searches encountered in LL research have also been encountered in the field of methodology. In LL research, written texts, signs, and visual materials in public areas are photographed, classified, and examined according to various features such as the languages and order of the signs, who put the signs, typography, alphabet, function, and prestige of the signs. In addition to survey and interview methods, video recording and social media, documents related to the rules regulating signs in public spaces and legislation related to language, censuses and archives containing historical information are also used.

Nowadays, discussions about the methods used in LL research have focused on data analysis. Researchers from different disciplines use various methods including statistical methods, corpus analysis, ethnographic research, context, and discourse analysis. When quantitative and qualitative research methods are examined, it is often recommended that quantitative and qualitative methods should be used together. Among the reasons for this preference is the criticism that quantitative methods are not sufficiently sensitive to historical processes and contexts, and that they overlook textual nuances. Coupland and Garreth argued that the quantitative approach tends to overlook local contextual details while trying to explain the big picture (2010:13). Qualitative methods that collect data using standard methods have many advantages and disadvantages. Quantitative research also has drawbacks because the researcher is a data collection tool. Possible biases of the researcher may affect the research results. For example, the researcher may ask questions and seek answers in line with his or her attitude towards multilingualism. As a result, the conclusions may be far from objective. In addition, one reason Backhaus and other researchers warn against the danger of reaching superficial conclusions is that some studies lack the methodological rigour that could be shown.

We anticipate that LL studies, which have recently begun in Turkey, will soon develop into new dimensions. LL studies can provide ideas about how languages and variants affect each other and in what direction they develop within Turkey's linguistic structure, which extends from different languages to local dialects. In addition, by researching the increasing use of English in public spaces, we can gather important data on how spoken and written languages are affected. Additionally, LL studies can contribute to replacing the wrong or outdated ideas and beliefs of the past with policies and practices suitable for the present.

Giriş

Şehrin kamusal alanları yazılı işaretler ve onlara eşlik eden görseller yardımıyla çok çeşitli mesajları vermek üzere yoğun olarak kullanılır. Bilgilendirme, düzenleme, yönlendirme, uyarma, protesto gibi işlevleriyle şehir hayatının vazgeçilmezleri durumundaki yazılı ve görsel işaretler; dil, edebiyat ve kültür araştırmacıları; sosyologlar, şehir planlamacıları, mimarlar gibi farklı alanlardan uzmanların ilgisini çekerken sık sık medyada da yoğun tartışmalara neden olur. Uluslararası araştırmalarda kamusal alandaki yazılı dil bağlamında

çok dilliliğin etkileri incelenirken Türkiye’de tartışmaların önemli bir kısmı “dil kirlenmesi”, “dilde yozlaşma”, “dilde bozulma” kavramları etrafında yürütülerek yabancı dildeki işaretlerin dili kirlettiği, yozlaştırdığı, bozduğu ileri sürülür. Konuya nesnel bakmaya çalışan Türkçe yayınlardaysa nicel bir döküm ortaya koyma eğilimi vardır.

Bir dizi ülkede, kamusal alanlarda üzerinde yazı ve görsel bulunan işaretlerin araştırılması sonucu dilsel manzara (= DM) ya da dilsel görünüm biçiminde çevirebileceğimiz *linguistic landscape* adıyla hızla gelişen yeni bir disiplin ortaya çıkar. Toplumdilbilim, uygulamalı dilbilim, sosyoloji, psikoloji, göstergebilim, medya, reklamcılık, eğitim, mimarlık gibi farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar; çeşitli ülkelerde ve şehirlerde semtler, bölgeler, ana yollar, alışveriş merkezleri, metro istasyonu civarı gibi mekânlardaki yazılı işaretleri farklı açılardan inceler. Araştırmaların ortak yanı kamusal alanlarda görünür olan metinlere ve görsellere odaklanmalarıdır. Bazı araştırmacılar mekânlar arası karşılaştırmalar yaparak dilsel ve toplumsal süreçler arasındaki benzerlik ve farklılıkları da DM açısından değerlendirir. Yine kamusal alandaki sesleri inceleyen çalışmalar da vardır.

DM disiplininin hızlı gelişmesinin önemli bir nedeni, küreselleşme sonucu meydana gelen sosyal ve dilsel alandaki etkileşim ve değişimleri inceleme ve anlama ihtiyacıdır. Göç dalgaları sonucu birçok ülke günümüzde çok dillilik ve süper çeşitlilik (“super diversity”) gerçeğiyle yüzleşir. Göçmenlerin içinde buldukları toplumlara kattıkları ekonomik yarar dışında, dilin de içinde olduğu çeşitli alanlarda etkileşimler ortaya çıkar. Çağımızın diğer bir gerçekliğiyse moda kavramlarla ifade edilen tüketim ekonomileridir. DM araştırmaları, dil ve tüketim toplumları arasındaki ilişkiyi sorgulayarak dilin tüketim ekonomisindeki rolünü de araştırmaktadır. Dil, tüketimi kolaylaştıran bir araç haline getirilip işlevselleştirildiğinde dilin nasıl etkilendiğine ilişkin sorular araştırmacıların ilgilendiği konular arasındadır.

DM araştırmaları dillerin, kentlerde nasıl sergilendiğine ve farklı dilleri konuşan grupların etkileşimlerine dair bilgiler sağlayarak bir dizi sosyal meseleyle ilgili anlayışımızı geliştirmeye yardımcı olur. Belirli bir şehir ya da alanda yapılan araştırmalarda toplanan verilerin incelenmesi, gruplar arasındaki toplumsal ilişkilere farklı bir perspektiften bakılmasını ve gelişmekte olan sosyal süreçlerin anlaşılmasını sağlar. DM’yi şekillendiren aktörlerin dil seçimleri ve davranışlarının incelenmesi, dil politikalarının fiili olarak nasıl şekillendiğini gösterebilir (Ben-Rafael vd., 2006: 8).

Bu çalışmada DM’nin dinamik karakterinin ve hızlı gelişiminin anlaşılması için değişik bilim dallarının bakış açıları ve araştırma yöntemlerinin tanıtılması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’de popüler hâle gelen bir araştırma nesnesine uluslararası literatürdeki teorik yaklaşımlar, yöntem ve tekniklerle yaklaşılmasına ve böylece yapılacak çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca çok dillilikten, iletişim ve eğitime uzanan geniş bir alandaki muğlak sınırlar içinde gelişmesinden örnekler verilerek DM disiplininin uygulama alanları gösterilecek ve temel teorik yaklaşımlar tanıtılacaktır. Böylece konuyla ilgili Türkiye’deki çalışmalara teorik katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

1. Sınırları genişleyen bir araştırma alanı

Landry ve Bourhis'in, "belirli bir alan veya bölgedeki kamusal ve ticari işaretlerde dillerin görünürlüğü ve belirginliği" olarak tanımladığı DM'yi, kamuya açık yol işaretleri, reklam panoları, sokak adları, yer adları, ticari mağaza tabelaları ve kamu binaları üzerindeki işaretler gibi ögeler oluşturur (1997: 23-25). Yeni araştırmalar, alanın sınırlarını genişletir. Örneğin Ben-Rafael vd. (2006: 14), dilsel manzarayı "belirli bir coğrafi bölgede bir kamu kurumu veya özel bir işletmenin dışında veya içinde bulunan herhangi bir işaret veya ilan" şeklinde tanımlayarak işletmelerin iç mekânlarındaki işaretleri de araştırma kapsamına dâhil ederler. İncelenebilecek ögeler, günümüzde teknolojiye paralel olarak genişlemiştir: çeşitli broşürler, posterler, afişler, çıkartmalar, neon ışıklarla yazılan metinler, değişik panolar, kayan yazıların olduğu ekranlar, LED tabelalar, dokunmatik ekranlar, sokakta duyulan diller vb. (Gorter, 2023: 5).

Shohamy ve Ben-Rafael, öncekilerin özeti niteliğinde bir DM tanımı yaparak çalışmaların temel amacını "kamusal alanlarda dillerin varlığına ve yokluğuna ilişkin sistematik kavlamları tanımlamak ve DM'nin çeşitli biçimleriyle yaratılmasına ilişkin etkileri, ideolojileri, tepkileri ve karar verme süreçlerini ve nedenlerini anlamak" (2015: 1) biçiminde belirler. DM için "dil yazılı biçiminin kamusal alanda kullanılması" ve "çok dilli şehir manzarası" tanımlarını kullanan Gorter ise araştırmaların kapsamının kesin bir taslağını çıkarmanın zorluğunu vurgular (2006: 83). Odaklandıkları konu itibarıyla araştırmalar temelde benzer olsa da kavramın kullanımı, araştırmacıdan araştırmacıya farklılıklar gösterir. Kavramların ve alanın yıllar içinde nasıl geliştiğini anlamak için bazı temel yayınlardan kısaca söz etmek yararlı olabilir.

Alanla ilgili temel bilgilerin bulunabileceği yayınlardan biri Backhaus'un (2007) Tokyo'nun dilsel manzarası hakkındaki çalışmasıdır. Bu yayını; terim tartışması, daha önceki yayınları özetlemesi ve sonraki çalışmalara model oluşturması açısından önemlidir. *Linguistic Landscape: Expanding The Scenery* adlı kitapta; teorik sorunlar, yöntem sorunları, dil politikası, kimlik ve dili koruma, genişleme ve ileriye dönük yol başlıkları altında yirmi farklı yazıya yer verilir (Shohamy ve Gorter, 2009). Bir yıl sonra *Linguistic Landscape in the City* adıyla ikinci bir derleme kitap yayımlanır (Shohamy, Ben-Rafael ve Barni, 2010). Kitapta DM ve çok dillilik, yukarıdan aşağıya-aşağıdan yukarıya, güç ve tepki; DM'nin yararları, yoldan geçenlerin algıları, DM'de çok dillilik bölümlerinden oluşan on sekiz yazı bulunur. Son yıllardaysa alanı bütüncül olarak incelemeye çalışan kitapların sayısı artar. Örneğin Gorter ve Cenoz (2023); alanın ortaya çıkışı, teorik sorunlar, araştırma yöntemleri, fotoğraflama, çok dillilik, azınlık dillerinin görünürlüğü, dil politikasının etkisi, eğitimle ilgili bağlamlar, adların yorumu, alandaki bakış açısında sürekli genişleme gibi konularda, önceki yayınlardaki önemli noktalara dikkat çekerek özetler. Aynı yıl Kallen, konuyu toplum dilbilim açısından değerlendiren kitabını yayımlar (2023). Son olarak *The Bloomsbury Handbook of Linguistic Landscapes* (Blackwood, Tufi ve Amos, 2024) adlı çalışmadan söz etmek gerekir. Yaklaşımlar ve yöntemler, güncel araştırma alanları ve DM'nin gelecekteki yönelimleri başlıkları altında girişle birlikte toplam yirmi dokuz yazıda DM, bütün yönleriyle

ele alınır. Bu üç kitap, alan hakkında genel bilgi edinmek isteyenlerin ilk başvurması gereken yayınlardandır.

Alanda yön gösterici çalışmaların bir kısmı, adı geçen derleme kitaplarda basılır. Örnek olarak Barni ve Bagna (2010) İtalyan şehirlerinde konuşulan dillerin çeşitliliğinin DM'ye yansımaları araştırır. Çalışmalarında bir bölgede konuşulan dillerin varlığıyla canlılığı ve görünürlüğü arasında doğrudan bir ilişki olmadığı sonucuna varırlar. Çok sayıda dilsel, dil dışı ve bağlamsal etkene bağlı olan bu ilişki, DM araştırmalarında etnodilsel kimlik ve dil davranışları bağlamında incelenir.

Kallen ve Dhonnacha, Japonya ve İrlanda'nın dilsel manzaraları arasında bir karşılaştırma yaparak dilsel çeşitliliğin sosyal ve kültürel belirleyicilerini araştırırlar. Çok dilliliğin, yalnızca farklı dillerin yazılı olarak bir arada kullanılmasıyla değil, aynı zamanda tabelaların semiyotik işleyişiyle de ilgili olduğu sonucuna varırlar. Tabelalarda kullanılan dilin çağrıştırdığı örtülü anlamları araştırarak Japonya'da İngilizcenin küresel bir dil ve modernliğin bir işareti olarak kullanıldığı sonucuna varırlar. İngilizcenin değişik toplumlarda kullanımı, işlevi ve diğer dillere etkisi DM çalışmalarında genel olarak ilgi gören bir konudur (2010: 19-36).

Du Plessis (2010: 74-95), Güney Afrika'da 1994 yılında yeni rejime geçilmesi sonrası DM'deki değişiklikleri ve uygulanan dil politikasını güç ve iktidar ilişkileri bağlamında inceler. Araştırma, DM'nin nasıl bir iktidar mücadelesi alanı hâline gelebileceğini gösterir.

Lou, Washington DC'deki Çin Mahallesinde DM'deki karmaşıklığı çok dillilik, dillerin hâkimiyeti ve dil politikaları bağlamında inceleyerek değişik çıkarılara sahip sosyal aktörlerin DM'nin oluşumundaki rollerini araştırır. DM'nin karmaşıklığını sosyal bağlamda inceleyen Lou, Çince yazırlarla konuşmanın, Çinli işletmelerin coğrafi dağılımının ve mahallenin Çinli sakinlerinin faaliyet alanlarının sistematik olarak marjinalize edildiği sonucuna varır (2010: 96-114). Lou'nun çalışması temel olarak aşağıda söz edeceğimiz Scollon ve Scollon tarafından geliştirilen jeosemiyotik analitik yöntemine dayansa da etnografik yöntem, sosyokültürel teori, semiyotik teori ve antropolojiden de yararlanır.

Pavlenko (2010: 133-152), Rusça ve Ukraynacanın konuşulduğu Ukrayna'nın başkenti Kiev'de, tarihsel bir bakış açısıyla art zamanlı bir DM araştırması yaparak Kiev tarihinin farklı dönemlerindeki dilsel manzarayı araştırır. Kiev'in dilsel manzarasında dil değişikliğini şekillendiren tarihsel ve siyasi faktörleri aydınlatmak suretiyle geçmiş ve günümüz arasındaki sürekliliğe işaret eder.

DM çalışmalarının sık sık ele aldığı konulardan biri soylulaştırma, bir başka ifadeyle kentsel dönüşüm ve sonuçlarının DM'de gözlemlenen yansımalarıdır. Berlin'in Prenzlauer Berg mahallesinde Doğu Almanya'nın dağılmasından sonraki gelişmeleri inceleyen Papien (2012), dilsel kaynakların kullanımının kamusal alanların ticarileştirilmesini doğrudan etkilediği, bölgedeki bazı işaretlerin mahallenin popülerleşmesine katkıda bulunduğu sonucuna varır. Papien'e göre, dilsel ortam; toplumsal dönüşüm ve toplumsal tartışma süreçlerini yansıtmakta ve aynı zamanda bu süreçleri şekillendirmektedir.

Chern ve Dooley'in araştırma konusuysa, yazılı İngilizceyi öğrenmek ve öğretmek amacıyla yapılan İngilizce okuryazarlık yürüyüşüdür. Araştırmacılar; Çince, Japonca ve İngilizce tabelaların yoğun olduğu Tayvan'ın başkenti Taipei'de, öğrencilerle yapılan yürüyüşlerde tabelalarda İngilizcenin kullanımının dil öğretiminde pragmatik yeterliliği ve pragmatik farkındalığı artırma olasılıklarına odaklanır. Çalışmada, dekoratif, bilgilendirici, mizahi, göze çarpan vb. metin örnekleri vererek dil öğretmenlerine önerilerde bulunur (2014: 113-123).

Yazılı metinler dışına çıkan çalışmalar da görülür. Örnek olarak Guilat'ın (2010) görsel kültür araştırması İsrail'in Migdal ha-'Emeq kasabasında elektrik dağıtım kutularının üzerine yapıştırılan görselleri inceler. Görsel üretiminin toplumsal koşullarıyla görsellerin kamusal alanda dağıtılıp kullanımına odaklanan araştırmanın amacı, materyalin toplumsal gruplar arasındaki güç mücadelesinin parçası olarak incelenmesidir. Ancak bazı araştırmacılar, her şeyin DM içine alınmasının, onun açıklayıcı gücünü kaybetmesi anlamına geleceğini vurgulayarak yazılı metinlerin dışına çıkılmasını reddeder (tartışmalar için bk. Gorter, 2023: 7).

DM araştırmaları yukarıda verilen örneklerle sınırlı değildir. Cinsiyetle ilgili konular, sokak yazıları, dil çeşitliliği, çok kültürlülük, göç, etnik restoranlar ve gastronomi, onomastik, tipografi vb. konular da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda çalışılmaktadır (bk. Blackwood, Tufi ve Amos, 2024).

2. Teorik yaklaşımlar

Araştırmacılar; DM alanına kendi disiplinlerinin kuramları, fikirleri ve yöntemleriyle geldiklerinden DM'nin kapsamı, konuları, teorileri ve yöntemleri de çeşitlilik gösterir. Bu bölümde, kimi araştırmacıların alana teorik katkıları üzerinde durulacaktır. Alandaki çok sayıda teori, kavram, fikir ve yaklaşım arasından bunları öne çıkarmanın nedeni; farklı disiplinlerin DM alanında nasıl birleştiklerini göstermektir. Ben-Rafael'in sosyoloji, Gorter ve Cenoz'un toplumsal dilbilim, çok dillilik; Scollon ve Scollon'un uygulamalı dilbilim, söylemler ve iletişim ağırlıklı yaklaşımları ve Blommaert ve Maly'nin etnografik DM modeli, sonraki araştırmaların üzerinde yükseldiği teorik temeli oluşturur.

2.1. “Kamusal yaşamın dekoru” olarak dilsel manzara

Ben-Rafael vd. (2006: 8), İsrail'in DM'sini sosyoloji ağırlıklı bir araştırmayla incelerler. Landry ve Bourhis'in (1997) incelemelerine dahil ettiği yol işaretleri, site, cadde, bina, yer ve kurum adlarının yanı sıra reklam panoları, ticari mağaza tabelaları ve kişisel kartvizitlerin de DM içinde yer aldığını belirtirler. DM'yi oluşturan aktörler, özel işletmelerle belediyeler, valilikler gibi kamu otoriteleridir (2006: 8). Landry ve Bourhis'e göre DM; bilgilendirici olmasının yanında dilsel toplulukların belli durumlarda göreceli gücünü ve statüsünü gösteren sembolik bir işaretleyici işlevi görür. Ben-Rafael vd.; Landry ve Bourhis yaklaşımının DM'nin dinamiklerini sınırlı derecede dikkate aldığı ve DM'yi şekillendiren etkenlere odak-

lanmadığı eleştirisinde bulunurlar. Onlara göre, taşıdığı toplumsal-simgesel kodların anlaşılması için DM'yi şekillendiren kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, işletmeler, bireyler gibi aktörlerin DM'nin oluşmasına katkısı sorgulanmalıdır.

Ben-Rafael vd. (2006: 9), DM'yi oluşturan unsurların belirli bir ortamda bir bütün olarak incelendiğinde, toplumsal gerçekleri ortaya çıkarmanın ilginç bir yolunu oluşturabileceğini, konuyla ilgili sistematik bir çalışmayı haklı çıkarabilecek bir alanın ana hatlarının mevcut olduğunu belirtirler. Bu belirlemenin arka planında toplumsal gelişmeler vardır. Günümüz toplumlarının ortak yanlarından olan küreselleşme ve çok kültürlülüğün sonucu olarak şehir ve mahallelerin statü ve karakterleri değişirken çeşitli sınıflar ve gruplar, kamusal otoritelerle bireyler arasındaki ilişkiler yeniden harmanlanmaktadır. Toplumsal alanda yaşanmakta olan değişimler kendilerini, “dil etkinliği alanında, dilsel modalarda, konuşma biçimlerinde, dillerin halk içinde veya bazı kesimler arasında genişlemesi ya da gerilemesinde ifade ettiğinden, kaçınılmaz olarak DM'nin (yeniden) şekillendirilmesine damgasını vurur (2006: 9). Bu nedenle Ben-Rafael'in “kamusal alanın dilsel kodlar aracılığıyla sembolik inşası” (2019: 7) ve “kamusal yaşamın dekoru” (2006: 10) şeklindeki DM tanımlar.

Ben-Rafael, İsrail'e odaklanan bir çalışmasında DM'nin kentsel peyzajı oluşturan mimari özellikler, gelip geçenler gibi öğelerle birlikte bir bölgenin karakterini tanımlayan ana öğelerden olduğunu, bir bölgenin ya da şehrin, ziyaretçiler ve yerel halk tarafından algılanan ve hatırlanan imajlarında yer aldığını vurgular. DM, diğer kentsel öğelerden gerçek aktörler tarafından isteğe bağlı olarak yeniden şekillendirilebilen tek unsurdur. Ancak şehrin DM'si çeşitli renk, yazı karakterleri ve metinlere sahip yüzlerce işaret nedeniyle kaotik bir yapıya sahip olduğu izlenimi verir. DM, işaretlerin bir ormanı olarak algılanır (2009: 43). Ben-Rafael, DM'ye hâkim olan kaotik görünümünün gelip geçenler veya diğer aktörler tarafından bir konfigürasyon, bir bütünlük veya kendi tanımıyla bir *Gestalt* olarak algılanacağını öne sürer. Ben-Rafael, *Gestalt*'i, “tek bir yapılandırılmış ortamın unsurları olarak anlaşılabilir farklı olayların gözlemlenmesi” olarak tanımlar (2009: 43). Organize bir yapı olarak farklı nesnelere içine alır ancak kendine has özellikleriyle tekil öğelerin toplamından daha fazlasıdır. DM'yi *Gestalt* kavramı çerçevesinde tanımlaması, sosyal yaşamın dinamiklerine gömülü eylemlerden oluşan bir yapı olmasının ötesinde belli bir özerkliğe sahip farklı bir yapılanma olarak karakterize etmesini sağlar. Değişik aktörlerin DM öğelerini oluşturma ve kullanma hedefini incelemek için Pierre Bourdieu, Erving Goffman, Raymond Boudon'un sosyal eylem teorileriyle ilgili hipotezlerden yararlanır. DM'yi sosyolojik bir çerçeve içinde yapılandırılan dört ilke önerir:

1- Kendini gösterme: Katılımcıların kendilerini diğerlerinden ayırma arzusuyla bölündüğü sistemik bir bütünden söz edilebilir. Bu ilkenin temel odağı, DM öğelerinin aktörlerle ilişkisi, onlara dair sunmak istedikleri tanım ve neyi temsil ettikleri üzerindedir. Bu ilke, belirli bir ortamda prestij taşıyan dillerin DM'de bulunması anlamına gelir.

2- İyi nedenler ilkesi: Kamusal alanlardaki dil tercihlerinin ardındaki nedenlerin araştırılmasıdır. DM aktörleri halkı etkilemeyi hedef alırken tüketimci-kültürel ortam içinde böl-

ge sakinleri olan izleyicilerin değerlerine uyum sağlarlar. Burada ortak değerler, ihtiyaç ve beklentilere dair rasyonel varsayımlar nedeniyle, aktörler ve izleyicilerin seçimleri arasında bir birliktelik doğar. Bu ilke, DM'deki öğelerin yoldan geçenlere hitap ederken onların akılcı tepkilerini öngörmesi anlamına gelir.

3- *Kolektif kimlik*: Dilsel ortamın grup kimliğine nasıl katkıda bulunduğu ve DM öğelerinin kimlik belirteçleri olarak taşıdığı anlamların analiz edilmesidir. Kolektif kimlik ilkesi, ayrıca aktörlerin genel halk içinde belirli bir gruba bağlılık sergileyerek kendi özel kimliklerini ileri sürdüklerini ima eder. Örneğin, Mardin Gıda Pazarı gibi bölgelere işaret eden isimler veya Arapça dükkân isimleri kullanan aktörler, ortak bir gruba ve beğeniye gönderme yaparak müşterileri çekmeye çalışır.

4- *Güç ilişkileri*: Dil kullanımının güç dinamiklerini nasıl yansıttığının dikkate alınmasıdır. Baskın gruplar, kendi dillerinin kullanımını diğer gruplara dayatabilir. Resmî bir dilin varlığı durumunda diğer diller ikinci planda kalabilir. Bu ilke, baskın grubun dilinin, azınlık grupların dillerinden daha fazla kullanılacağını varsayar (2009: 48).

Ben-Rafael belirli DM öğelerinin yalnızca oluşumlarına göre değil kaynaklarına göre de ayırt edilebileceğini belirtir (2006, 2009). Buradan hareketle, DM öğeleri arasında yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya kaynaklar olmak üzere bir ayırım yapılır. *Yukarıdan aşağıya akış*, “kurumları belirlemek için tabelalar ve DM metinleri üreten veya doğrudan bu kurumlara bağlı olarak bilgi yayan farklı düzeylerdeki kamu kurumlarından (hükûmet, belediye, kurum veya dernek) kaynaklanır”. *Aşağıdan yukarıya akış*sa “bireyler veya kurumsal yapılar olarak genellikle halktan çıkan ve sundukları şeyler adına bu konuyu ele alan sayısız aktör tarafından üretilen ve sunulan DM öğelerinden” oluşur (2009: 49).

Ben-Rafael'e göre, sosyolojik bir bakış açısından, DM'yi birlikte oluşturan yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya öğelerin farklı türlerde aktörler tarafından tasarlanmış olması önemli bir bulgudur. Yukarıdan aşağıya işaretler devlet görevlileri tarafından tasarlandığından resmî politikalara ve otoritelerin temsil ettiği hâkim kültüre hizmet eder. Aşağıdan yukarıya öğelerse özerk aktörler tarafından istekleri doğrultusunda tasarlanır (2009: 49). Bu görüşün belli bir geçerliliği olduğu kamusal alanlardaki işaretlerden kolayca gözlenebilir.

Ben-Rafael, bu kategoriler arasındaki ayırmadan yola çıkılarak ampirik sorular sorulabileceğini, bu soruların DM analiziyle yanıtlanabileceğini öne sürer. Örneğin kamusal kurumlardan ve baskın kültürden kaynaklanan yukarıdan aşağıya direktiflerin, fiili olarak ne kadarının gerçekleştiği ve aşağıdan yukarıya gerçekleşen DM öğeleriyle ne kadar uyumlu oldukları sorulabilir. Verilecek yanıt, DM'nin yapılanma ilkelerinden olan güç ilişkileri kapsamında olacaktır. Ayrıca aşağıdan yukarıya aktörlerin etkili bir şekilde yukarıdan aşağıya direktiflere ne ölçüde uydukları da sorulacak sorular arasındadır (2009: 49).

Ben-Rafael; teorik yaklaşımlarının temelinde, DM'nin sosyolojik açıdan araştırılmasına rehberlik etmek ve onun sistematik yönlerine ve gelişimlerine odaklanmak olduğunu vurgular. Ancak “dört yapı ilkesinin DM ve onun çeşitli akışları üzerinde ne kadar ve ne şekilde etkili olduğuna dair herhangi bir beklenti” sunmaması nedeniyle, “tam teşekküllü bir DM

teorisi oluşturmadığını” belirtir. Ayrıca “bu dört ilkedен hangisinin hangi koşullarda geçerli olacağına ilişkin apriori bir varsayım olmadığı gibi bunların birbirine karışma olasılıklarına ilişkin de herhangi bir varsayım yoktur. Üstelik bu düşünceler, dört ilkenin de birbiriyle uyumlu olduğunu ve hiçbir şekilde birbirini dışlamadığını varsaymaktadır” (2009: 51).

2.2. Kapsayıcı bir dilsel manzara modeli

Gorter ve Cenoz, 2023 yılında o zamana kadar yapılan DM çalışmalarını bütün yönleriyle ele alan, bu yüzden konu hakkında genel bilgi edinmek isteyenlerin ilk başvurması gereken bir kitap yayımladı. Yazarlara göre DM araştırmaları işaretlerdeki diller, işaretlerin üreticisi, konumu, malzemeleri, boyutları gibi özellikleri araştırmakla sınırlanamaz. İşaretleri okuyanlar, işaretlerin hedef kitlesi ve bölge sakinlerine etkisinin yanı sıra, işaretlerde ortaya çıkan neden-sonuç ilişkilerinin de sorgulanması gerekir. Bundan hareketle, dilsel ve toplumsal eşitsizlikleri mercek altına alan, kamusal alanlarda çok dilli eşitsizlik [Multilingual inequality in public spaces (MIPS)] adını verdikleri bir model geliştirdiler (Gorter ve Cenoz, 2023; ayrıca bk. Gorter, 2021). Çok dillilikten hareket eden model; artan göçler, küreselleşme ve çok kültürlülüğün de etkisiyle tek dilli toplumlara rastlamanın giderek zorlaştığını varsayarak çok dilli manzaraların oluşumunu, gelişmesini ve sorunlarını kapsamlı bir şekilde ele alır.

Kamusal alanlarda çok dilli eşitsizlik (KAÇE); dil politikaları, üretim süreçleri, işaretlerin incelenmesi, işaretlerin algılanışıyla dil pratiklerinin tartışılması süreçlerini kapsar. Bu aşamalar, yinelenebilir olduklarından sonsuz kere tekrarlanabilir. Modelin amacı, DM'nin inşasıyla ilişkili döngüsel diziyi, bu süreçlerin ve sonuçların insan gruplarının deneyimleriyle sosyal davranışlarını, özellikle de dil pratiklerini nasıl etkilediğini tanımlamak ve analiz etmektir. Temel varsayımlardan birine göre kamusal alandaki diller; konumlanmaları, sergilenmeleri, dilleri konuşan gruplar ve bireyler tarafından görülme biçimleri nedeniyle eşit değildir. Bu şekilde, kamusal alanlardaki işaretlerde çok dilli eşitsizliklerin sergilenmesine yol açan süreçlerle insanların algıları ve tepkileri arasındaki karşılıklı ilişkiler daha iyi anlaşılabilir. Model, nüfus içindeki sosyal eşitsizliklerle bağlantılı olarak tabelalardaki dil eşitsizliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Modelin temel fikri, nüfus grupları tabelalara verdikleri tepkiler bakımından farklılık gösterdiği için DM'ye sosyal bir perspektiften bakmaktır.

Modelin beş bileşeni vardır:

1- Dil politikası süreçleri: İşaretlerde hangi dillerin neden, nasıl ve ne şekilde yer alacağını büyük ölçüde belirleyen dil politikası süreçlerinin incelenmesini içerir. Bu süreçler, resmî kural ya da uygulamalarla sınırlı değildir. Bölge sakinleri, STK'lar, işveren örgütleri vb. aktörlerin açık ya da örtülü girişimleri dil politikasının şekillenmesinde rol oynar. Dolayısıyla DM, farklı dil politikalarının çatıştığı bir alandır. Bu modelde, dil politikaları ve etkilediği dilsel uygulamalar mekanik ilişkiler çevresinde değil de birbirini etkileyen ve değiştiren döngüsel süreçler içinde incelenmektedir. Yazarlar, bu süreçlerin fiilî dil politikalarını şekillendirdiği ve politikanın gelecekteki gelişimi üzerinde etkili olabileceği kanısındadırlar (2023: 82).

2- *İşaretlerin üretim süreçleri*: Tabelaların tasarımı ve üretimi, malzeme seçimi ve üretim sürecinin incelenmesini öngörür. İşaretleri üreten aktörlerin (devlet kuruluşları, şirketler, büyük ve küçük işletme sahipleri vd.) önceliklerinin anlaşılması, dil politikası süreçleriyle mevcut işaretler arasındaki ilişkileri aydınlatılabilir (2023: 83-85).

3- *İşaretlerde eşit olmayan diller*: Modelin çekirdeği olan kentsel alanlarda dilin sergilendiği gerçek fiziksel işaretleri içine alır. Tabelaların dilsel ve sosyal eşitsizlikleri ne ölçüde ortaya çıkardığına dair varsayımlar çok yönlüdür. Değişik mekânlarda farklı araştırma soruları formüle edilebilir. İzleyicilerin işaretlerle nasıl etkileşim kurduğu, işaretlere verilen tepkilerin incelenmesi diller arasındaki güç ve eşitsizlik ilişkisini gösterebilir. Küresel bir dil olan İngilizce veya azınlık/göçmen dillerin DM'deki konumları incelenebilir. Bu model; ayrıca tabela türleri, şehir merkezleriyle göçmenlerin ya da çeşitli etnik grupların yaşadığı mahalleler arasındaki farklılıkları anlamının önemini belirtir.

4- *Algı-görme ve okuma*: İşaretleri gören ve bazen okuyanlarca algılanışının ele alınmasını içerir. Çeşitli aktörlerin algılarının araştırılması genelde ikinci planda kalır. Az sayıda araştırma yerel halk ve turistlerle görüşmeler gerçekleştirerek izleyicilerin işaretleri nasıl gördüğü ve algıladığına odaklanır. Bu bileşen, hangi işaretin okunduğu, hangilerinin görmezden geldiği veya algıları nelerin etkilediğinin araştırılmasını öngörür (2023: 86-87).

5- *Yansıma, tepki ve dil pratikleri*: İşaretleri okuyan ve yorumlayan bireylerin, metinlerde yer alan dil/dillere, mesajlara, bilgilere veya anlamlara nasıl tepki verdiğinin incelenmesini içerir. İnsanların hangi dilde neyi okuduğu, nasıl düşündüğü ve işlediği bilgilerle ne yaptığıyla yakından bağlantılıdır. İşaretleri yorumlamaları; davranışsal tepkileri, dil pratikleri ve bunların dilsel ve sosyal arka planlarıyla bağını anlamak için çok önemlidir. Örneğin ticari tabelalar belirli bir yaştaki potansiyel alıcı gruplarını, kadınları veya erkekleri, lüks ürünleri alabilecek kişileri, bazı tabelalar turistleri, bazılarıysa daha çok yerel sakinleri hedefleyebilir (2023: 87-88).

2.3. Jeosemiyotik yaklaşım

Scollon ve Scollon jeosemiyotiği “göstergelerin ve söylemlerin maddi yerleşiminin ve maddi dünyadaki eylemlerimizin sosyal anlamının incelenmesi” olarak tanımlar (2003: 2). Onlara göre işaret ve semboller, anlamlarının büyük bir kısmını nasıl ve nerede konumlandıklarından alır. Her biri bulunduğu yere bağlı olarak bir söylemi dizinler. Örneğin bir otobüs durağı tabelası toplu taşımayla ilgili daha geniş bir söylemi dizinler.

“Jeosemiyotik” ve “dizinsellik” kavramları, maddi dünyada var olan söylemlerde etkileşim düzenini, görsel göstergebilimin ve yer göstergebiliminin oynadığı roller bağlamında açıklar. Anlamı iletmek için zaman ve mekânda konumlanan iletişimin dizinsel doğası dik-kate alınır. Dizinsellik, jeosemiyotiğin temel taşlarından. Scollon ve Scollon, “bir işaretin anlamı, dilsel olarak da olsa, maddi dünyaya sabitlenmiştir” diyerek, işaretin anlamı için dört sorunun sorulması gerektiğini öne sürer: Kim söylemiştir (Otorite mi)? İzleyici kimdir (yaya

için başka, sürücü için başka bir şey ifade eder)? Sosyal durum nedir (yerinde mi, kuruluyor mu, üzerinde çalışılıyor mu)? Konumu uygun mu (örneğin, yolların kesiştiği bir kavşak mı)? (2003: 3).

Jeosemiyotik yaklaşımla yapılan araştırmalarda göstergelerin içerik ve biçimleri gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra, sosyal ve yerel bağlamları da yorumlanarak analiz edilir. İşaretin konumlandığı yer ve mekânın özellikleri, işaretin anlamı, işlevleri ve konuyla ne kadar alakalı olduğu hususunda bilgiler sağlayabilir. Dolayısıyla jeosemiyotik analiz; mekânsal, bireysel, sosyal ve kültürel bağlamların etkileşimlerinin analizine odaklanır.

DM araştırmalarında Scollon ve Scollon'un (2003) jeosemiyotik teorisini temel alan önemli çalışmalardan biri Lou'nun (2007) Washington DC'nin Çin mahallesindeki araştırmasıdır. Lou, Çin mahallesindeki tabelalarda çok dillilik, işaretlerdeki dil kombinasyonları, farklı içerikler için farklı dillerin kullanılıp kullanılmadığı; işaretlerin fiziksel biçimleri ve tercümelemlerin ve gramer kullanımının doğruluğu gibi konuları araştırır. İncelediği alanın toplum dilbilimsel tanımlamasını verdikten sonra işaretleri dizinsellik kavramı çerçevesinde yorumlayarak görünen anlamlarına ek olarak işaretlerin neyi ifade ettiklerini açıklayabilen daha derin anlam katmanlarına odaklanır. Lou, Çin mahallesinde, DM'nin "jeosemiyotik özelliklerinin yakından incelenmesinin, Çinli olmayan çoğu işletmenin tabelalarında Çincenin görsel ve materyal olarak küçük boyutlarda kullanıldığını ve bunun semiyotik marjinalleşmeyi ortaya çıkardığını" saptar (2007: 101-102). "Analiz kapsamının DM'nin ötesine genişletilmesi, Çinli işletmelerin merkezden uzaktaki coğrafi alanları ve Çinli sakinlerin faaliyet alanları, mağaza tabelalarına yansıyan Çincenin semiyotik marjinalleşmesiyle aynı paraleldedir" (2007: 112) sonucuna varır.

2.4. Etnografik dilsel manzara analizi

Blommaert ve Maly (2016), jeosemiyotik yaklaşımdan hareketle "etnografik DM analizi" modelini geliştirirler. Modeli; Belçika'nın Ghent şehrindeki Rabot mahallesinin ana caddesinde yaptıkları araştırmada uygularlar. Onlara göre kamusal alanlar; güç, disiplin ve belirli kuralların sergilendiği, özel alanlardan farklı olarak değişik grupların otorite ve kontrol sağlamaya çalıştığı paylaşım alanlarıdır. Kamusal alandaki iletişimin güç ilişkileri alanındaki bir iletişim olması nedeniyle araştırmalarında "mekân, göstergesel sistemleri nasıl organize ediyor?" sorusunu sorarlar. Göstergesel sistemler çok yönlü olabilir, zıt unsurları içinde barındırabilir. Ancak davranış ve beklentileri yönlendiren otoriter kalıplar olarak işlev gördüklerinden bütün işaretler üç 'eksene' bakılarak analiz edilebilir (2016: 199-200):

- 1) Belirli bir tarihsel zaman ve mekândaki işaret üreticilerini ve üretim koşullarını gösteren bir geçmişe yönelik eksen.
- 2) İşaretin hedeflediği kitleyi ve tercihlerini öngören ileri bakan, geleceğe yönelik bir eksen.

3) İşaretin diğer işaretler arasındaki belirli yerleşimine atıf yapan bir şimdiye yönelik bir eksen.

Kamusal işaretlerin toplumsal işlevi, bu üç eksen göz önüne alındığında anlaşılabilir. İşaretler kamusal alanın sınırlarını çizer, onu daha küçük parçalara böler ve bunları diğer parçalarla bağlantılı olarak düzenler. Dolayısıyla işaretlerin her zaman göstergebilimsel bir kapsamı; normatif ve düzenleyici mesajların iletildiği üretici ve muhatap arasındaki iletişimsel ilişki (örneğin yerel yetkililerin sigara içenlere “sigara içmeyin” mesajı vermesi) ve mekânsal bir kapsamı (“burada sigara içmeyin”) vardır. Anlam ve işlev açısından her zaman spesifiklerdir. Bu nedenle işaretler arasındaki niteliksel farklılıklar son derece önemlidir (2016: 200).

Blommaert ve Maly, Ghent’in Rabot mahallesi ana alışveriş bölgesi Wondelgemstraat’da 2014 yılında yaptıkları araştırmada Etnografik DM modelini uyguladılar. Araştırmalarında bölgenin tarihini, bölgede yaşayan göçmen grupları ve dağılımlarını incelerler. Eskiden Türklerin yaşadığı bir semt olarak bilinen Rabot’da Türk nüfusun 2007’den itibaren gerilediğini tespit ederler. Etnografik DM modelinde, araştırma alanındaki çok dilliliği de içeren çok kültürlülük kavramı yerine “süper çeşitlilik” kavramını kullanırlar. Tespitlerine göre 11 dilin konuşulduğu bölgede Hollandaca ve Türkçe baskın dillerdir. Yukarıdan aşağı işaretlerin dili Hollandaca iken, aşağıdan yukarı işaretlerin dili Türkçedir. Ayrıca Bulgarca ve diğer dillere de rastlanır. Sosyolojik bir analiz yaparak bölgedeki değişik sınıfları, katmanları, gruplaşmaları ve bunların hareketlerini incelerler. Etnografik DM modelinin ikinci ayağı olarak niteledikleri alt yapıya da bakarlar. Bölge, tarihsel bir alışveriş merkezi olarak restoran, kafe, bakkal gibi küçük işletmelerin yerleşip gelişmesine uygun bir ortama sahiptir. Elde ettikleri bulgular doğrultusunda bölgede kullanılan dilin nasıl şekillendiğini analiz ederek şu tespitte bulunurlar: “Aslında, (dilin) yerelleşmesinin bir değil birkaç farklı ama birbiriyle bağlantılı sürecine tanık olabiliriz: en azından biri, yerel olarak ikamet eden toplulukların yeni çevreye uyum sağladığı ‘içe doğru’ ve diğeri, bu ayarlamaların yeni boyutlara ulaştığı ‘dışarı doğru’ şeklindedir. Adliyede çalışan ‘yerli’ Flaman avukatların, Şelâle Restoran gibi yeni moda yerel atıştırmalık büfelerinden birinde artık iki dilli bir menüden sipariş edilen güzel bir Türk usulü öğle yemeği yemesi gibi” (2016: 215).

3. Yöntemler

DM araştırmalarında kamuya açık alanlardaki yazılı işaretler, tabelalar ve görsel materyallerin fotoğraflanarak işaretlerdeki diller ve sıralanışları, işaretlerin kimin tarafından konulduğu, tipografi, alfabe, işaretlerin işlevi, prestiji gibi çeşitli özelliklere göre sınıflandırılıp incelenir. Araştırma sırasında anket ve görüşme yöntemleri de kullanılır. Ayrıca video kaydı, sosyal medya, Google Street View gibi farklı kanallardan veri elde edenler de vardır. Kamusal alandaki işaretleri düzenleyen kurallar ve dille ilgili mevzuata ilişkin belgelerin incelenmesinin yanı sıra nüfus sayımları ve tarihsel bilgileri içeren arşivler de araştırmalarda veri elde edilen mecralardır.

Günümüzde, DM araştırmalarda kullanılan yöntemlerle ilgili tartışmalar veri analizi etrafında yoğunlaşır. Uygulamalı dilbilim, toplumsal dilbilim ve diğer disiplinlerden gelen araştırmacılar, istatistiksel yöntemler, derlem analizi, etnografik inceleme, bağlam ve söylem analizleri dâhil olmak üzere çeşitli yöntemleri kullanırlar. Bu bölümde, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin DM araştırmalarındaki uygulamaları kısaca tanıtılacaktır.

3.1. Nicel yöntemler

DM araştırmacıları, fotoğrafladıkları işaretlerden bir veri tabanı oluşturarak her bir işareti kodlayıp sınıflandırırlar. Kodlamanın amacı, toplanan verilerin ne anlama geldiği, ilişkileri ve kalıplarını anlamaktır; işaretlerin sayısı, sıklığı, konumu, işlevi ve ne türden kalıplara rastlandığı gibi sorulara nesnel yanıtlar aranır. Fotoğraflardaki görsel veriler sayısallaştırılarak tablo ve grafikler içerisinde sunulur. Bu şekilde elde edilen veriler istatistiksel veri analizi programlarıyla incelenip yorumlanabilir ve nesnel genellemeler yapılabilir.

Kamusal alandaki tabelalarda görölen dillerin sayılarak sınıflandırılmasının kolayca yapılabilirleği düşünölse de nicel analiz çeşitli nedenlerle kolay bir iş olarak nitelendirilemez. Örneğin analiz birimi olarak neyin esas alınacağına karar vermek gerekir: Bir dükkânın ön cephesindeki asılı tabelasının mı yoksa vitrinlerindeki yazılı metinlerin mi esas alınacağı tartışma konusu olabilir. Bazı metinlerin hangi dilde olduğuna karar vermek zordur. *Coca Cola* gibi belirgin marka isimlerinin, *coffee* ve *restaurant* gibi yabancı dillerden kopyalanmış ancak yerel halk tarafından benimsenmiş adların sınıflandırması araştırmanın sonuçlarını etkileyebilir.

Ben-Rafael vd. (2006) yukarıda değindiğimiz araştırmalarında işaretleri özelliklerine göre sınıflandırırken anlaşılır bir kodlama şeması kullanır: işaretlerdeki dil sayısı, dillerin sırası, konumları, etki alanı gibi. Araştırmalarda kodlama kriterlerinin genişletildiği de olur. Örneğin işaretin sahibi (devlet veya özel), işlevleri, sembolik mi, bir kombinasyon mu gibi hususlar kodlanabilir. Çok dilli tabelalarda kullanılan dillerin boyutları, yaratıcı sözcük kullanımları, çeviriye yer verilip verilmediği, kullanılan renkler, alfabe çeşitleri gibi başka değişkenler de kodlama şemalarına dâhil edilebilir. Ayrıca DM verileri, GPS yoluyla veya bazı uygulamalar kullanılarak haritalarda açık bir şekilde gösterilebilmektedir (bk. Purschke, 2024).

Nicel araştırmaların özelliklerini inceleyen Soukup, nicel bir araştırmanın geçerliliğini ve tekrar edilebilirliğini sağlayan “Hesap Verebilirlik İlkesi”nin önemini vurgular (2020: 55). Araştırma verileri toplanırken veya analiz edilirken bazı bulgulara eksik veya fazla odaklanılarak nesnellik kaybedilebilir. İzlenmesi gereken temel ilke, verileri bütün işaretleri ve dilleri kapsayacak şekilde toplamaktır. Araştırma alanındaki bütün bulgular aktarılmalı ve analizin içinde yer almalıdır.

Nicel yöntemler, Coupland ve Garrett tarafından, tarihsel süreçlere ve bağlamlara yeterince duyarlı olmadığı ve metinsel nüansları gözden kaçırdığı için eleştirilir: nicel yaklaşımın, resmin genelini açıklamaya çalışırken yerel bağlamsal ayrıntıları gözden kaçırma eği-

liminde olduğunu ileri sürdüler (2010: 13). Shohamy'nin (2019:28) “nicel yöntemlerin tek başına kullanılmasının çoğu zaman dil çeşitliliğinin karmaşıklığını maskeleydiği ve ‘gerekli’ görüldüğü ancak ‘yeterli’ olmadığı” şeklindeki eleştirisini hatırlamakta yarar vardır. Nitekim değişik araştırmacılar nicel araştırmalarda yüzeysel sonuçlara varma tehlikesine karşı uyarıda bulunmaktadır (ayrıntılar için bk. Gorter, 2023: 103 vd., nicel araştırmalar hakkında ayrıca bk. Soukup ve Lyons, 2024).

3.2. Nitel yöntemler

Nicel yöntemler, özellikle ne, ne miktarda, nerede gibi sorulara yanıt arayarak nesnel bir durumun tespitine yönelir. Nitel bir çalışmaysa genellikle nasilla başlayan soruların ve neden-sonuç ilişkilerinin yanıtlarını aramayla ilişkilidir. DM araştırmalarında nasıl ve ne şekilde diye başlayan soruların sonu yok gibidir. Nicel analiz ve yorumları tamamlayan nitel araştırma, DM çalışmalarında sık sık kullanılır. Araştırmacılar, belirli bir bölgedeki bir işaretin aktörler için anlamı veya gelip geçener tarafından nasıl algılandığını araştırmaya odaklanırlar. Tarihsel, sosyal, politik arka plan ve yerel kültürler gibi ögeler inceleme alanı içinde olabilir. Nitel araştırmalarda sık sık etnografya ve antropoloji disiplinlerinin görüşme, gözlem, topluluğa katılma ve alan araştırmaları gibi yöntemleri kullanılır. Nitel bir yaklaşımla farklı sorular sorularak DM'deki işaretler, taşıdıkları anlamlar ve değer sistemleri açısından incelenebilir, insanların DM algıları ve çıkardıkları anlamlar analiz edilebilir.

Nitel çalışmaların verimli sonuçlar ortaya koyduğu bir dizi DM araştırması vardır. Örneğin yukarıda sözü edilen Lou'nun (2007) Washington DC'deki Çin Mahallesi üzerine yaptığı çalışma, niteliksel etnografik alan araştırmasının bir örneğidir. Lou, 18 ay boyunca araştırma bölgesinde yaşar. Bölge sakinlerinin toplantılarına katılıp onlarla görüşmeler yaparak dil ortamına dair verileri toplar.

Nitel araştırmalara farklı bir örnek Papen'in Berlin'de yaptığı çalışmadır. Papen, veri tabanını altı caddeden oluşan araştırma bölgesinde bütün tabelaların fotoğraflarını çekip ayrıntılı notlar alarak oluşturur. Mağaza sahipleri, aktivistler, sokak sanatçıları gibi tabela üreticileriyle yarı yapılandırılmış 25 görüşme yapar. Verileri incelerken niceliksel sonuçlar sunmadan aktörlerin yorumlarıyla iç içe geçmiş bireysel işaretlerden oluşan verileri analiz eder. İnceleme sonunda, DM'nin “mahalleyi popüler ve çekici kılan şeyin bir parçası olduğunu gösterir” (2012: 75).

Nitel yöntemler, verileri standart yöntemlerle toplayan nicel araştırmayla karşılaştırıldığında, araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması nedeniyle birtakım sorunlar içermektedir. Örneğin araştırmacının olası önyargıları araştırmanın sonuçlarını etkileyebilir. Araştırmacı çok dilliliğe karşı tutumu doğrultusunda sorular sorup yanıtlar arayabilir. Böylece varacağı sonuçlar nesnellikten; neyin, nasıl şekillendiğini açıklamaktan uzak kalabilir (nitel yöntemler hakkında daha fazla bilgi için bk. Shaikjee, Mpendukana ve Stroud 2024).

DM araştırmalarında nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılabilir. Bu yöntemler ayrı ayrı sorunlar taşıırken birbirlerini tamamlarlar. Bunların DM'de birlikte kullanımı olası

sorunları önleme ve bulguların güvenilirliğini artırma açısından daha uygun görünmektedir. Nitekim, Backhaus'a göre (2007), nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılması tercih edilmelidir. Gorter ve Cenoz (2023) yukarıda yer verilen kapsayıcı MIPS'e nitel ve nicel yaklaşımları dâhil ederek bu yöntemleri birlikte kullanmayı önermişlerdir.

Sonuç

Dilsel manzara alanında kullanılan farklı yaklaşımları, teorileri ve yöntemleri incelerken göze çarpan özelliklerden biri indirgemeci yaklaşımlarla kolay ve yalın sonuçlara varılmasına izin verilmediği oldu. Bir araştırmanın sonuçları sık sık başka bir araştırmanın başlangıç noktası olarak ortaya çıkıyor. Bu bağlamda dilsel manzarayı oluşturan tabela, işaret, metin ve görselleri vb, dilsel güçlerin içine yansıttığı ve değişik renklerde dışarı çıktığı sosyal bir prizma gibi düşünmek faydalı olacaktır. Bu sosyal prizmanın dinamiklerinin oluşan, kırılan ve dışarı vuran renklerin incelenmesi değişik disiplinlerin kapsayıcı, birleştirici ve yenilikçi bir çerçeve içinde bir araya gelmesini gerekli kılar. Dilsel manzara disiplininin toplum dilbilime bu yöndeki katkılarının anlaşılması önemlidir.

Bu çalışmada özetlenen ana teorik yaklaşımlara eleştirel bir bakış açısından bakıldığında dilsel manzara araştırmalarının dilin sosyal niteliğini vurguladığını ve dilsel manzarayı toplumsal ilişkiler ve özellikle iletişim bağlamından ayrı olarak ele almadıklarını görüyoruz. Ancak dilsel manzara çalışmalarının başlangıç yıllarında Ben Rafael ve diğer araştırmacıların dilsel manzaranın kaotik görünüşünün altında yatan bir sistem arayışı içinde oldukları ve araştırmalarını nicel yöntemlerle sınırladıkları görülmektedir. Bu yıllarda dilsel manzara içinde birbiriyle çelişen diller içi ve arası güçlerin birlikte var olabileceğinin ve birbirlerini zenginleştirerek dilsel çeşitliliği artırabileceğinin tartışılmaması bir eksiklik olarak görülebilir. Bunun yanı sıra yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı olarak tabir edilen güçlerin çatışması çerçevesinde gerçekleşen dilde standartlaşma ve tabakalaşma gibi olguların birbirlerini dilsel manzarada nasıl şekillendirdikleri bir soru olarak durmaktadır. Ayrıca bir dizi araştırmada dilsel manzaranın özneleri inceleme dışında kaldığı için gerek dilsel gerek sosyolojik bulguların analizinde eksik kalan bir şeyler vardır. Ancak yeni yayınlar dilsel manzaranın özneleri olan insanların istek ve beklentilerini hesaba katarak işaretlerin nasıl algılandığı ve dil pratiklerinin nasıl oluştuğunu ön plana çıkarmaya başladı. Örneğin Gorter ve Cenoz'un (2023) Kamusal alanlarda çok dilli eşitsizlik modeli insanların algıları ve tepkileri arasındaki karşılıklı ilişkilerin analizine yönelmektedir. Bu yöneliş, uygulanan araştırma ve veri analizi yöntemlerinin çok disiplinli bir çerçeve içinde gerçekleştirilmesini gerektirir. DM araştırmalarındaki gelişmelerin gerek sosyal bilimlere gerekse de toplum dilbilim alanlarında deneysel ve yorumlayıcı yaklaşımların birlikteliğine bir örnek teşkil etmesi beklenmelidir.

Günümüzde DM alanındaki çalışmaların sayısı giderek artmakta; değişik ülkelerde, dillerde bir dizi konuda şartıcı ve önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu gelişmenin önemli nedenlerinden biri yukarıda değindiğimiz DM disiplinin gelişmeye açık, çok yönlü ve kapsayıcı yapısıdır. Örneğin DM alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınan Gorter ve Shohamy gibi

dilbilimciler dillerin birbiriyle etkileşimi, evrimi ve dil politikaları gibi konulara farklı bir açıdan bakarak geçmişin paradigmasını sorgulamaktadırlar.

Türkiye’de DM çalışmalarının, kısa zamanda yeni boyutlar kazanarak artacağını öngörüyoruz. Yukarıda özetlediğimiz nedenlere ek olarak, DM araştırmaları, Türkiye’nin değişik dillerden yerel ağızlara uzanan zengin yapısı içinde dillerin ve varyantların birbirini nasıl etkilediği, ne yönde gelişmeler gösterdiği hakkında fikirler sunabilir. Ayrıca işaretlerde sık sık gördüğümüz İngilizcenin Türkçeye ve tüketim eğilimlerine etkisinin araştırılması; konuşma ve yazı dilinin nasıl etkilendiğine dair önemli veriler sunabilir. Yine son yıllarda çokça gündeme gelen ve kamuoyunda da ilgi gören kamusal alandaki yazılar ve yazılı metinler sorununun uygun bilimsel yöntemlerle incelenmesi, kamuoyunun ihtiyacı olan nesnel bilgiyi ortaya koyabilecektir. Yapılacak DM çalışmalarının olası bir sonucu da verilerin görünür nedenlerinin anlaşılmasının politika yapıcılara yol göstermesi olabilir. Böylece, geçmişin yanlış veya geçerliliğini yitirmiş fikir ve inanışlarının yerlerini günümüze uygun politika ve uygulamalar alabilecektir.

DM araştırmalarının Türkiye’de hangi yönde gelişeceğini ve hangi konulara öncelik verileceğini bilmemiz zordur. Ancak çok dillilikten eğitim alanına uzanan bir dizi disiplinden araştırmacının birlikte veya paralel olarak gerçekleştireceği çalışmalar, araştırmaları ileri taşıyacaktır.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma, Şehir ve Dil: Ankara’nın Dilsel Manzarası başlıklı TÜBİTAK SOBAG 1001 projesi (Proje Nr. 123K062, Yürütücü: Nurettin Demir) çerçevesinde desteklenmiştir.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article constitutes an original research paper based on original data. It has neither been published previously nor submitted for publication elsewhere. The author has adhered to ethical principles and guidelines throughout the research process.

Authors’ contributions: The article has one author.

Ethics committee approval: Ethical committee approval is not required for this study.

Financial support: This research was supported by the TÜBİTAK SOBAG 1001 project entitled City and Language: Ankara’s Linguistic Landscape (Project No. 123K062, Project Manager: Nurettin Demir).

Conflict of interest: There are no potential conflicts of interest related to this study

Kaynakça

- Backhaus, P. (2007). *Linguistic landscapes: A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Multilingual Matters.
- Barni, M. & Bagna, C. (2010). Linguistic Landscape and Language Vitality. Shohamy, Elana; Ben-Rafael, Eliezer & Barni, Monica (Eds.) *Linguistic landscape in the city. Linguistic landscape in the city* içinde (3-18) Multilingual Matters.
- Ben-Rafael, E. & Ben-Rafael, M. (2019). *Multiple globalizations: Linguistic landscapes in world-cities*. Brill.
- Ben-Rafael, E. (2009). A sociological approach to the study of linguistic landscapes. Elana Shohamy & Durk Gorter (Eds.) *Linguistic landscape: Expanding the scenery* içinde (40-54). Routledge.
- Ben-Rafael, E. vd. (2006). Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. Linguistic landscape. Gorter, D. (Ed.) *A New Approach to Multilingualism* içinde (7-30). Multilingual Matters.
- Ben-Rafael, E., Shohamy, E. & Barni, M. (2010). Introduction: An approach to an 'ordered disorder'. Shohamy, E.; Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic landscape in the city* içinde (xi-xxviii) Multilingual Matters.
- Blackwood, R., Tufi, S. & Amos, W. (2024). *The Bloomsbury Handbook of Linguistic Landscapes*. Bloomsbury Academic.
- Blommaert, J. & Maly, I. (2016). Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study. Arnaut, K. vd. (Eds.) *Language and superdiversity* içinde (197-217) Routledge.
- Chern, C. & Dooley, K. (2014). Learning English by walking down the street. *ELT Journal*, 68/2, 113-123.
- Coupland, N. & Garrett, P. (2010). Linguistic landscapes, discursive frames and metacultural performance: The case of Welsh Patagonia. *International Journal of the Sociology of Language*, 205, 7-36.
- Gorter, D. & Cenoz, J. (2023). *A panorama of linguistic landscape studies*. Multilingual Matters.
- Gorter, D. (2006). Further possibilities for linguistic landscape research. Gorter, D. (Ed.) *Linguistic Landscape A New Approach to Multilingualism* içinde (81-89) Multilingual Matters Ltd.
- Gorter, D. (2021). Multilingual inequality in public spaces: Towards an inclusive model of linguistic landscapes. Blackwood, R. & Dunlevy, D. (Eds.) *Multilingualism in the public spaces: Empowering and transforming communities* içinde (13-30) Bloomsbury.
- Guilat, Y. (2010). 'The Holy Ark in the Street': Sacred and Secular Painting of Utility Boxes in the Public Domain in a Small Israeli Town. Shohamy, E., Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic landscape in the city* içinde (37-54) Multilingual Matters.
- Kallen, J. L. & Dhonnacha, E. (2010). Language and interlanguage in urban Irish and Japanese linguistic landscapes. Shohamy, E. & Gorter, D. (Eds.) *Expanding the scenery. Linguistic landscape in the city* içinde (19-36) Routledge.
- Kallen, J. L. (2023). *Linguistic landscapes. A sociolinguistic approach*. Cambridge University Press.
- Landry, R. & Bourhis, R. Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 23-49.
- Lou, J. (2010). Chinese on the Side: The marginalization of Chinese in the linguistic and social landscapes of Chinatown in Washington, DC. Shohamy, E. Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic*

landscape in the city içinde (96-114) Multilingual Matters.

- Lou, J. (2012). Chinatown in Washington, DC: The bilingual landscape. *World Englishes*, 31. DOI:10.1111/j.1467-971X.2011.01740.x.
- Papen, U. (2012). Commercial discourses, gentrification and citizens' protest: The linguistic landscape of Prenzlauer Berg, Berlin, *Journal of Sociolinguistics* 16/1: 56-80.
- Pavlenko, A. (2010). Linguistic landscape of Kyiv, Ukraine: A diachronic study. Shohamy, E.; Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic landscape in the city* içinde (133-151) Multilingual Matters.
- Plessis, du Th., (2010). Bloemfontein/Mangaung, 'City on the Move'. Language management and transformation of a non-representative linguistic landscape, Shohamy, E.; Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic landscape in the city* içinde (74-95) Multilingual Matters.
- Purschke, C. (2024). Digital Approaches. Blackwood, R., Tufi, S. & Amos, W. (Eds.) *The Bloomsbury handbook of linguistic landscapes* içinde (67-82) Bloomsbury Academic.
- Scollon, R. & Scollon, S. W. (2003). *Discourses in place language in the material world*. Routledge
- Shaikjee, M., Mpendukana, S. & Stroud, Ch. (2024). Qualitative methods. Blackwood, R., Tufi, S. & Amos, W. (Eds.) *The Bloomsbury handbook of linguistic landscapes* içinde (19-33) Bloomsbury Academic.
- Shohamy, E. (2015) LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1/2, 152-171.
- Shohamy, E. (2019). Linguistic landscape after a decade: An overview of themes, debates and future directions. Pütz, M. & Mundt, N. (Eds.) *Expanding the linguistic landscape: Linguistic diversity, multimodality and the use of Space as a semiotic resource* içinde (25-37) Multilingual Matters.
- Shohamy, E.; Ben-Rafael, E. & Barni, M. (2010). *Linguistic landscape in the city*. Multilingual Matters.
- Soukup, B. & Lyons, K. (2024). Quantitative and Computational Approaches. Blackwood, R., Tufi, S. & Amos, W. (Eds.) *The Bloomsbury Handbook of Linguistic Landscapes* içinde (34-49) Bloomsbury Academic.
- Soukup, B. (2020). Survey area selection in variationist linguistic landscape study (VaLLS) A report from Vienna, Austria. *Linguistic Landscape*, 6, 52-79.
- Spolsky, B. (2010). Prolegomena to a sociolinguistic theory of public signage. Shohamy, E., Ben-Rafael, E. & Barni, M. (Eds.) *Linguistic landscape in the city* içinde (25-39) Multilingual Matters.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).